

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland

Azizi, M.B.

Citation

Azizi, M. B. (2020, April 9). *Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/87275>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/87275>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/87275> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Azizi, M.B.

Title: Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland

Issue Date: 2020-04-09

Reflecties op

Wereldburgerschap

In de spiegel van Afghanistan en Nederland

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van

de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,

op gezag van Rector Magnificus prof. mr. C.J.J.M. Stolker,

volgens besluit van het College voor Promoties

te verdedigen op donderdag 9 april 2020

klokke 13.45 uur

door

Mohamed Bashir Azizi

geboren te Khanabad, Afghanistan

in 1957

Promotores: Prof. dr. P.B. Cliteur
Prof. dr. W. Veugelers (Universiteit voor Humanistiek, Utrecht)

Promotiecommissie: Prof. dr. A. Ellian
Prof. dr. B. Oomen (Universiteit Utrecht)
Prof. dr. L. ten Kate (Universiteit voor Humanistiek, Utrecht)
Dr. B. R. Rijpkema

Voorwoord

In dit vooral filosofisch onderzoek staat het thema wereldburgerschap centraal. Het onderzoek is begonnen met een intuïtie dat burgerschap, vooral in de huidige geglobaliseerde wereld, meer moet inhouden dan burger zijn van een begrensde natiestaat. Het moet noodzakelijk aangevuld worden met een notie van de mens als wereldburger, begiftigd met universele mensenrechten. Dit inzicht is niet uit de lucht komen vallen, maar hangt nauw samen met een intellectuele reis die ik gemaakt heb, parallel aan mijn persoonlijke levensweg. Deze persoonlijke levensweg is ook bepalend voor de bronnen waarvan ik gebruik heb gemaakt in dit dissertatie-onderzoek, vandaar dat ik daar iets over moet zeggen. Ik ben geboren in de gesloten samenleving van Afghanistan waar ik verschillende talen moest leren, te weten Perzisch en Pashtu, en bij het vak over de Islam moest ik ook Arabisch leren lezen en schrijven (spreken was hierbij niet nodig). Ik heb daar cum laude de opleiding Biologie voltooid. Daarna ben ik naar de voormalige Sovjet-Unie gereisd om de master Biologie te doen, welke in het Russisch gegeven werd. Hiervoor moest ik dus ook het Russisch goed beheersen. Ik had destijds ook een diplomatieke functie in Tadzjikistan, waarna ik terug ben gegaan naar Afghanistan. Vanwege de opkomst van de moedjahedien moest ik vluchten en ben ik in Nederland beland. Hier heb ik mij de Nederlandse taal eigen gemaakt, om als docent te kunnen gaan werken. In Nederland heb ik naast mijn baan als docent, vanwege mijn belangstelling, nog twee masters gehaald (Maatschappijwetenschappen en Filosofie). In Nederland werd duidelijk dat in de Westerse wetenschap voornamelijk Engels de taal van de wetenschap is geworden, waardoor ik genoodzaakt was alweer een nieuwe taal te leren. Ik ben dus pas op latere leeftijd met de Engelse taal in aanraking gekomen, omdat het Engels als taal totaal afwezig was in de Afgaanse academische wereld, althans in de tijd dat ik daar studeerde. In deze dissertatie zal dus relatief veel gebruik gemaakt worden van Nederlandse vertalingen van Engelse boeken. Tevens maak ik gebruik van een aantal bronnen in het Perzisch. Ik heb betreffende de bronvermelding gekozen voor de omzetting van het Perzische schrift naar het Latijnse schrift, zodat de betrouwbaarheid van de bron (voor de Westerse lezer) niet in het geding komt. Ik heb dus zowel in de zogenaamde Derde Wereld (ontwikkelingslanden), Tweede Wereld (de voormalige communistische of socialistische landen, die niet meer bestaan) als in de Eerste Wereld (de Westerse landen) geleefd. Ik zou nooit geïnteresseerd zijn geraakt in dit onderwerp als mijn leven met een verleden als ‘onderdaan’ in mijn geboorteland (zogenaamd vaderland) Afghanistan en later als ‘burger’ in mijn huidige land (moederland)¹ Nederland, niet zo sterk bepaald zou zijn geweest

¹ Ik vermijd hier bewust het meest door vele immigranten gebruikte begrip ‘tweede land’ (welke een gradatie ten opzichte van het geboorteland omvat), maar kies liever voor moederland. Ieders ‘eigen’ land zou naar mijn mening het land moeten zijn waar je je werkelijk ‘thuis’ voelt, waar je je geborgen voelt, zoals je je geborgen voelt in de schoot van je moeder en waar je dankbaar bent dat je fundamentele rechten erkend en gegarandeerd zijn en dus niet geschonden worden. Dit eigen moederland is dus niet noodzakelijkerwijze hetzelfde als het land waar je toevallig geboren bent (ieder geboorteland of zogenaamd vaderland is een toevallig land, net zoals kinderen bijna altijd de religie van hun ouders moeten overnemen en dus niet zelf kiezen). Vanwege de symboliek vind ik moederland geschikter, want het bergt de perceptie van het land waar je *zelf* wenst te verblijven. Ik voel me hier in Nederland veilig en vrij, en daarmee is het mijn ‘thuisland’ waar ik zeer dankbaar voor ben. Hier gaat het vooral om een toestand van tevredenheid en loyaliteit van de burgers van een land, waarbij de loyaliteit gebaseerd is op de rechtvaardigheid van

door de mondiale politieke gebeurtenissen in de afgelopen decennia. Deze ingrijpende veranderingen, gepaard gaande met enerzijds de opeenvolgende invasies in Afghanistan door eerst de Sovjet-Unie en later door de V.S. (gesteund door een vreemde combinatie bondgenoten, van Nederland tot Saudi-Arabië en Pakistan) en anderzijds de opkomst van de islamitische staat door de moedjahedien en de Taliban. Als gevolg van de eerdere invasies, zijn zowel mijn geboorteland als mijn moederland meegesleurd in een stroom van ontwikkelingen waardoor de onderlinge relaties drastisch zijn veranderd. Dit werd treffend geïllustreerd in een TV-aflevering van *Andere Tijden*.² In 1973, in de tijd voor de invasies, konden groepen Nederlandse toeristen zonder probleem per bus naar Afghanistan reizen. Aldaar werden ze gastvrij ontvangen, konden ze de Boeddhabeelden bezichtigen en zelfs een joint op zijn tijd was geen probleem. Mannelijke en vrouwelijke bezoekers waren even welkom, zelfs in de meest afgelegen dorpen. Met de inval van de Sovjet-Unie kwam aan dit avontuur een eind. Hoe anders was de reis (*'missie'*) naar Afghanistan voor de Nederlandse goed getrainde en zwaar bewapende militairen die zich zelfs met gepantserde personeelsvoertuigen niet durfden te vertonen in bepaalde gebieden in Afghanistan. Toen ze terugkwamen was het niet met Boeddhabeeldjes als souvenir (zoals in de aflevering van *Andere Tijden* te zien is), maar helaas met 23 lijkkasten met gesneuvelde kameraden. Bovendien had deze nieuwe missie niet slechts 2 miljard aan belastinggeld gekost, maar leidde ze ook tot de val van het kabinet Balkenende 4 in Nederland. Ik stel hier dezelfde vraag als aan het einde van de aflevering van *Andere Tijden*: 'Hoe is dit mogelijk?' (of zoals huidige landgenoten als Bette Dam zich afvragen: wat deden we daar?³ Was het te rechtvaardigen?) Dit is een even zo simpele als gerechtvaardigde vraag. Het antwoord hierop zal veel verklaren over de huidige geopolitieke situatie in de wereld. Ik heb getracht een antwoord hierop te vinden, door mijn persoonlijke ervaringen in een theoretisch filosofisch kader te plaatsen om deze ingrijpende veranderingen te begrijpen. Het bestuderen van de hier besproken aspecten van wereldburgerschap is voor mij niet alleen een wetenschappelijke zaak in de beperkte zin van het woord "wetenschap", maar ook een persoonlijke missie.

Gemotiveerd tot het schrijven van deze dissertatie ben ik ook door mijn persoonlijke ervaringen als politiek vluchteling. Hierdoor werd ik blootgesteld aan verschillende werelddelen en systemen. Aanvankelijk was ik een gedwongen reiziger uit een gesloten samenleving, waarin het religieuze wereldbeeld nog steeds stevig in stand gehouden wordt, later verkreeg ik toegang tot een vrije samenleving, waarin een dergelijk religieus wereldbeeld al lang verworpen was en plaatsgemaakt had voor seculiere ideeën over de aard, inrichting en uitvoering van politiek gezag als gevolg van de scheiding tussen

de wetten en de handhaving ervan en niet gebaseerd op de gedachte van een zogenaamd geboorteland. Mensen voelen zich gelukkiger in een land dat rechtvaardig is en niet alle geboortelands zijn in deze zin rechtvaardig.

² *Andere Tijden*: "Op vakantie naar Afghanistan, Hippië Trail: het verdwenen pad naar het paradijs", *Andere Tijden*, (13 mei 2017) <https://www.anderetijden.nl/aflevering/707/Op-vakantie-naar-Afghanistan> (geraadpleegd: 16 maart 2019).

³ Tussen 2002 en 2013 leverde Nederland troepen aan een internationale coalitie die de Taliban moest bestrijden. Na al die jaren onderzoek constateert Dam dat de militaire inspanning niets heeft uitgehaald. "Eigenlijk, zegt ze, is de situatie eerder verslechterd." in:

Greta Riemersma, "Bette Dam ontrafelde het leven van Talibanleider mullah Omar: Hij had een gesprekspartner kunnen zijn", *De Volkskrant* (22 februari 2019) <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/bette-dam-ontrafelde-het-leven-van-talibanleider-mullah-omar-hij-had-een-gesprekspartner-kunnen-zijn-~b9c6e235/> (Geraadpleegd: 16 maart 2019).

kerk en staat. De ervaringen opgedaan in zowel het verlaten geboorteland als mijn 'thuisland' (Nederland) vormen een rijke bodem, waaruit mijn wetenschappelijk-filosofisch onderzoek naar het thema wereldburgerschap zich kan ontplooien. In Nederland verkeer ik, als docent maatschappijwetenschappen, gelukkig in de positie, die me beter in staat stelt om tijd te besteden aan een gedegen wetenschappelijk onderzoek over wereldburgerschap in de spiegel van Afghanistan.⁴ Gedurende mijn wetenschappelijk onderzoek besepte ik dat ik vroeger nog niet over de juiste kennis en intellectuele middelen beschikte om mijn vragen over Afghanistan te beantwoorden, met name betreffende vragen als: hoe is het mogelijk dat Afghanen al zo lang niet in staat zijn om de status van burger te genieten? In het verlengde hiervan ligt de vraag waarom altijd over hen geregeerd wordt en dit nooit door hun zelf gedaan wordt. En waarom wordt hen de wet voorgeschreven en zijn ze zelf niet de auteur van hun wetten? Zo blijven ze veroordeeld tot een status van 'onderdaan'. Mijn functie in het onderwijs als docent maatschappijwetenschappen heeft mij in staat gesteld om mij in deze vragen vast te bijten. Maar door mijn achtergrond was ik van te voren al gewaarschuwd voor een typische vooringenomenheid, waar vele studies over Afghanistan onder gebukt gaan: "Afghanistan is one of those places in the world in which people who know the least make the most definitive statements about it."⁵ Nu moet ik eerlijk bekennen dat dit ook voor mij gold. Naarmate ik meer onderzoek deed en meer informatie binnenkreeg, werd ik terughoudender in het doen van definitieve uitspraken.

Behalve dat het een motivatie is, is deze studie ook mijn persoonlijke missie, omdat de 'ontstoken wond Afghanistan' uiteindelijk schreeuwt om op zijn minst schoongemaakt te worden. Het is dus voor mij een morele plicht om de stem van mensen, die in dat machtsspel de zwakste partij vormen, te laten horen. Als we met de ogen van medemenselijkheid naar elkaar willen kijken, dan is het een morele plicht om met de pijn van de mens in Afghanistan rekening te houden en te voorkomen dat, als gevolg van geopolitieke belangen, niet opnieuw het land en zijn bevolking als een zaak behandeld worden. Toen ik dit voorwoord aan het schrijven was, kreeg ik het bericht mee dat achter gesloten deuren een reeks geheime onderhandelingen tussen de V.S. en de mysterieuze 'de Taliban' plaatsvonden in Qatar. Terwijl (vooral) de Afghaanse vrouwen bevreesd zijn dat al hun rechten weer worden afgenomen, werd ik herinnerd aan de waarschuwing van filosoof Immanuel Kant: "Geen enkel vredesverdrag mag als geldig beschouwd worden wanneer het gesloten wordt met een geheim voorbehoud dat de stof bevat voor een toekomstige oorlog."⁶ Dit is een van de voorbeelden van acties door de V.S. die wereldburgerschap belemmert. Zo geformuleerd is mijn persoonlijke missie er een van politieke aard. Het is mijn vurige wens dat mensen in Afghanistan een betere toekomst krijgen. Ze verdienen het niet om als zaak behandeld te worden, maar moeten als gemeenschap van mensen behandeld worden, met dezelfde rechten als die voor burgers van westerse democratieën gelden. Ik ben voor dit onderzoek geduldig op zoek gegaan naar controleerbare

⁴ Ik ben al langere tijd bezig met de mogelijkheidsvoorwaarden voor burgerschap, mijn masterscriptie ging daarbij over "Mogelijkheidsvoorwaarden voor de vrijheid van het subject in een gesloten samenleving" in de spiegel van Afghanistan.

⁵ Thomas Barfield, *Afghanistan: a cultural and political history*, (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2010) 274.

⁶ Immanuel Kant, *Naar de eeuwige vrede: een filosofisch ontwerp*, Thomas Mertens & Edwin van Elden (vert) (Amsterdam: Boom, 2004) 55.

feiten om het mechanisme achter deze langdurig opgelegde burgeroorlog in Afghanistan te ontdekken, waarmee gebeurtenissen in relatie met Afghanistan geanalyseerd en daarmee een aantal zaken verklaard worden. Ik hoop dat deze studie een aanleiding vormt tot de discussie hierover, vooral tussen Afgaanse wetenschappers en beleidsmakers binnen het land zelf en de betrokken landen. Want onderzoek in de sociale wetenschappen heeft niet als doel om het laatste woord te spreken of een kant en klare oplossing te leveren en mijn onderzoek vormt hier ook geen uitzondering op.

Inhoudsopgave

Inleiding 1

Introductie onderwerp en probleemstelling 1

Indeling van de hoofdstukken 14

Hoofdstuk 1: Het concept wereldburgerschap (kosmopolitisme) 15

1.1. Inleiding 15

1.2. Het concept wereldburgerschap 19

1.3. Conclusie 31

Hoofdstuk 2: Wereldburgerschap (kosmopolitisme) vanuit een historisch perspectief 35

2.1. Inleiding 35

2.2. Westerse en niet-Westerse bronnen 37

2.2.1. De wereldwijde bronnen van wereldburgerschap 37

2.2.2. Atheens burgerschap 41

2.2.3. De Grieks-Romeinse oorsprong van wereldburgerschap 44

2.2.4. De betekenis van Diogenes' kosmopolitisme voor Farkhunda
en haar lotgenoten 51

2.2.5. Het kosmopolitisme van de stoïcijnen 53

2.2.6. Middeleeuws burgerschap 60

2.2.7. Christendom en kosmopolitisme 66

2.2.8. Burgerschap in de (Italiaanse) renaissance 66

2.3. Burgerschap en wereldburgerschap in de moderniteit 70

2.3.1. Burgerschap in de moderniteit 70

2.3.2. Moderne kantiaanse opvattingen van 'wereldburgerschap'
in de periode van de Verlichting 73

2.3.3. Kanttekeningen bij Kants opvattingen over de kosmopolitische orde 90

2.3.4. De betekenis van Kants kosmopolitische opvatting voor Farkhunda
en haar lotgenoten 92

2.4. De notie 'wereldburgerschap' binnen de context van de hedendaagse geopolitiek 106

- 2.4.1. Problemen met de implementatie van het kosmopolitisch concept van Kant in de hedendaagse context 109
- 2.4.2. Hedendaagse visies op wereldburgerschap 118
- 2.5. Conclusie 133

Hoofdstuk 3: De betekenis van de natiestaat in verhouding tot burgerschap 137

- 3.1. Inleiding 137
- 3.2. De bijzondere betekenis van de Frans Revolutie voor de vorming van de natiestaat 140
- 3.3. Het principe van de natiestaat en de hypocrisie van zijn legitimiteit 145
- 3.4. Wat is een natie? Wat is het nationalisme? Het moderne begrip natiestaat. 150
 - 3.4.1. Een ingrijpend verschijnsel, stiefmoederlijk bedeed 150
 - 3.4.2. Taal: Hangt de essentie van de natie af van een (specifieke) taal? 154
 - 3.4.3. Religie: Hangt de natie van de religie af? 163
 - 3.4.4. Dynastiek: Moet de natie gebaseerd zijn op of afhankelijk zijn van een dynastie? 173
 - 3.4.5. Ras en etniciteit: Hangt de natie af van het ras? 174
 - 3.4.6. Geografisch territorium: In hoeverre hangt de natie af van het geografisch territorium (natuurlijke grenzen) dat de natie als eigen noemt? 176
 - 3.4.7. Gemeenschappelijke belangen: Zijn gemeenschappelijke belangen dan een voldoende sterke factor voor natievorming? 177
- 3.5. Hedendaagse visies op natievorming 178
- 3.6. Patriotisme, nationalisme en wereldburgerschap 183
- 3.7. Toepassing van Gellners theorie in Afghanistan 185
- 3.8. Nationalisme en ideologieën 188
- 3.9. Conclusie 190

Hoofdstuk 4: Conditie van burgerschapsonderwijs in concrete samenlevingen en de wettelijke opdracht tot burgerschap in Nederland 193

- 4.1. Inleiding 193
- 4.2. De huidige stand van zaken: een analyse van een beleidsreactie 202
- 4.3. Kanttekeningen bij de beleidsreactie: burgerschapsonderwijs, een kwestie van prioriteit 204
 - 4.3.1. Burgerschap in een democratische samenleving 205
 - 4.3.2. Stand van zaken 208
 - 4.3.3. Advies onderwijsraad: “Verder met burgerschap in het onderwijs” 209

- 4.3.4. Ondersteuning scholen en leraren 210
- 4.3.5. Tot slot 212
- 4.3.6. Kloof tussen de wettelijke burgerschapsopdracht en de implementatie ervan 213
- 4.4. Van Dekker naar Slob 216
- 4.5. Conclusie 221

Hoofdstuk 5: Wereldburgerschap en onderwijs 223

- 5.1. Inleiding 223
- 5.2. De verhouding tussen waarden binnen de natiestaat en universele waarden 224
 - 5.2.1. Grenzen en conditie van het burgerschapsonderwijs 227
 - 5.2.2. Dieren- en natuurrechten 231
- 5.3. Globalisering, zowel belemmerende factor als kans voor wereldburgerschap 233
 - 5.3.1. Globalisering en globalisme 233
 - 5.3.2. Schaduweconomieën en de mondiale dimensie van geweld in een geglobaliseerde wereld 235
 - 5.3.3. Papaver- en wapenhandel 236
 - 5.3.4. Globalisering als kans voor wereldburgerschap 240
- 5.4. Kan religie als basis dienen voor wereldburgerschap? 242
 - 5.4.1. De zaak Farkhunda: een voorbeeld uit een islamitische gemeenschap 243
 - 5.4.2. De zaak Asia Bibi: een recent voorbeeld van de groeiende intolerantie tussen verschillende geloofsgemeenschappen 250
 - 5.4.3. De zaak Yitzak Rabin: een voorbeeld van religieus geweld in de Joodse gemeenschap 252
 - 5.4.4. De zaak George Tiller: een voorbeeld van religieus geweld door een christenfundamentalist 252
 - 5.4.5. Religieus-neutraal burgerschap 253
- 5.5. Welke plaats heeft religie in het onderwijs? Het antwoord van Daniel Dennett 256
- 5.6. Centrale plaats van mensenrechten in het onderwijs 262
- 5.7. Conclusie 279

Eindconclusie 280

Dankwoord 301

Samenvatting 302

Summary (Engelse samenvatting) 309

Bibliografie 315

Bijlage 1: Interview met de Inspectie van het Onderwijs 337

Bijlage 2: Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen 342

Bijlage 3: Model van Oxley & Morris 347

Bijlage 4: Eigen invulling model Oxley & Morris 349

Bijlage 5: Interview met Daniel Dennett 353

Curriculum Vitae 355